

BAKÓ ENDRE

Hankiss János és Juhász Géza francia nyelvű magyar irodalomtörténetének hazai recepciója

(Irodalmi dokumentumriport)

Debrecen és Páris. Babits Mihály ezzel a címmel szólott hozzá az 1930 nyarától 1931 tavaszáig zajló, Párizsig nyúló heves irodalmi vitához, már-már irodalmi háborúhoz, amelynek kiváltó oka a Hankiss János–Juhász Géza debreceni szerzőpáros francia nyelvű újabb kori magyar irodalomtörténete, a *Panorama de la littérature hongroise contemporaine* című kiadvány volt.¹ A röviden csak *Panoráma* néven emlegetett irodalomtörténet mintegy negyven recenziót, vita- és válaszcikket provokált, többek között hallatta hangját Bálint György, Ignóus Pál, József Attila, Márai Sándor stb. Négy elérhetetlen recenzió kivételével mindegyikből merítettünk.

Menjünk sorjában, kövessük Juhász Izabella kronologikus bibliográfiáját, hogy érzékeljük a vita intenzitását és eszkalációját.² A Debreceni Szemle 1930. májusi számában *Egy könyv történetéhez* címmel jegyzet jelent meg, Hankiss János–Juhász Géza aláírással. Ebből megtudhatjuk, hogy a rangos francia kiadó, az Éditions Kra kiadta sikeresen futó sorozatában a modern magyar irodalom panorámáját, amely néhány nap múlva elérhető lesz a hazai könyvpiacra is. Fontosak a jegyzetnek a mű szerzőségére vonatkozó információi. Eszerint az *Előzmények* fejezetet, amely a régi magyar irodalmat tárgyalja, Hankiss János írta, az 1867-tel kezdődő fejezetek szerzője Juhász Géza. A magyar szöveget Hankiss János fordította francia nyelvre,³ a magyar nyelvű szöveget Rédey Tivadar nézte át, francia részről pedig Jean Giraud, chambéry-i tanár.

A szerzők számot akartak adni „a műfajban gyökerező szükségszerű” hibáikról, mert tudták, hogy kritikai ösztön zúdul majd rájuk liberális és konzervatív oldalról egyaránt, noha őket – úgymond – az objektív szellem, a kíméletes igazmondás, a francia közvélemény sokoldalú tájékoztatásának szándéka vezérelte. Még azokat az írókat sem hallgatták el, „akik a nemzeti célkitűzés és egységes akarat ellen vétettek”, s magukat mentegelve a könyv tartalmi-szerkesztési elveinek indokolásába kezdtek, hangoztatva, hogy a munka *panoráma*, a sorok számával nem értékmérést végeztek. Utólag is vállalták az írók keresztnevének francia formában történő jelölését, mondván, épp elég egzotikusak nekik a magyar vezetéknevek. A szerzőpáros magáévá tette a kurzus

¹ János HANKISS, Géza JUHÁSZ, *Panorama de la Littérature hongroise contemporaine*, Paris, Éditions Kra, 1930.

² JUHÁSZ Izabella, *Juhász Géza*, Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára, 1971. A *Panoramára* vonatkozó adatok: 22–53/a sorszám alatt. Az utolsó tétel négy külföldi folyóirat, Querschmitt, L'Européen, Vient de paraître, L'Archer, valamint az Élet és a Népszava ismertetését csupán 1930-as évszámmal jelöli.

³ Hankiss Párizsban és Genfben végezte egyetemi tanulmányait, ekkor egyetemi magántanár Debrecenben.

kultúrpolitikáját, ezért a tárgyilagos esztétikai értékszempontok helyett világnézeti, politikai, sőt faji alapállásból vizsgálódtak, amiből törvényszerűen következett, hogy a konzervatív, rendszerpárti írókat érdemtelenül túlértékelték, elsősorban a liberális polgári írók rovására. Ily módon munkájuk inkább kordokumentum, semmint irodalomtörténeti kézikönyv.

Az első reagálás

Bálint György negyedfélhasábos szellemi mérlegében szinte minden később felhozott liberális (ezek voltak többségben) kifogást érint, ezért bővebben ismertetjük. Nagy lehetőségnek tartja a francia kiadó gesztusát, mert a magyar irodalmat a franciák nem ismerik, még a szakemberek sem. Ezért egy ilyen könyvnek „[m]indenekelőtt be kell számolnia a modern magyar irodalom legigazibb és legkomolyabb értékeiről. Nem szabad elhallgatnia egyet sem és nem szabad tendenciózus beállításban ismertetni egyet sem. Nem szabad belpolitikai hangulatok és érzelmek alapján osztályozni [...]”⁴ – holt a szerzők nyíltan bevallják, hogy a Horthy-korszak politikáját a nemzet számára az emberi fejlődés szemszögéből helyesnek látszó iránynak tartják. Bálint szerint egy ilyen összefoglalóban irodalmunk általános európai emberi értékeket hordozó alkotásaira kellene a francia olvasók számára rámutatni, semmiképpen nem az egzotikumot előtérbe állítani. A francia polgárt nem érdekli továbbá, hogy ki dunántúli nemes, ki székely paraszt vagy pesti izraelita. Ezzel szemben a szerzők egyik legfontosabb feladatuknak azt tartják, hogy minden író származását közöljék.

Tolnai Lajos és Ambrus Zoltán mellett fanyalogva emlékeznek meg Bródy Sándorról is. „Nem hiányzik belőle a tehetség – ismerik el a szerzők – de lendülete hamar gavalléros allűrökké fajul [...] Darabjai sikert arattak, gyakran botrányos sikert. A *Tanitónő*ben és a *Dadá*ban anélkül, hogy a szerző ismerné őket, befeketíti a magyar társadalomnak leghozzáférhetetlenebb rétegét, ami természetesen tiltakozást váltott ki.”⁵ Ezen a ponton kezd kibontakozni az az elfogult osztályszellem – figyelmeztet Bálint –, az a politikai ’világnézeti esztétika’, mely később a mai írók tárgyalásánál egészen abnormis mértéket öltött. Ambrus Zoltán remek írásainak ismertetésébe egészen váratlanul beledobják a szerzők a zsidókérdést. „Ebben a korban a zsidók szerepe még nem volt probléma – hangzik az idézet – hanem a legdivatosabb és rendszerint szimpatizáló tréfák forrása. A sajtó, a könyv és a színpad nem nélkülözhetette a zsidótípusokat, és mondásokat, főleg pedig nem a zsidók filozófiáját, ezt a felületes, opportunist, epikureista filozófiát.”⁶

Bálint ezután Mikszáth tárgyalása kapcsán a könyv egy másik szubjektív vezérmotívumának történelmi érvényét kérdőjelezi meg, a szerzőpárosnak a feltétlen

⁴ BÁLINT György, *A magyar irodalom kalandja Franciaországban két magyar szerző jóvoltából*, Pesti Napló, 1930. július 1., 14.

⁵ *Uo.*

⁶ *Uo.*

dzsentri-rokonszenvét, mely többek között ilyen megfogalmazásban csúcsosodik: „*A dzsentri saját magát tette tönkre, amikor nagylelkűen eltörölte a jobbágyságot. Ha a Bach-rendszer helyett egy okosabb és kevésbé bosszúvágyó kormány következik, szükségesnek tartotta volna, hogy a középbirtokosoknak, az állam legfőbb támaszának, ezért kártérítést adjon.*”⁷ A Gárdonyi-fejezetből Bálint kipécéz egy furcsa mondatot, amely szerint az író túlságosan fiatalon nősült, 22 éves korában, mint a tanítók általában.⁸ Herczeget azért méltatják, mert ő a nemzetiségek asszimiláns szellemének százszázalékos megnyilatkozása, továbbá mert a dzsentriről azzal a rajongással ír, mellyel a polgár nézi őket.

Tény, a szerzők őszintén meghajolnak Ady zsenije előtt, néhány versét is lefordítják franciára. Életrajzát azonban olyan felesleges részletekkel terhelik, hogy már gimnazista korában kocsmába járt. Majd megállapítják, hogy Adyban a kíméletlen kritikai mentalitást fájának hibáival szemben és hitét a kulturális demokrácia gyógyerejében a tradíciók gyakori megszegői, izraelita barátai fejlesztették ki. A következő sorokon Bálint egyenesen megütközik:

A liberális Magyarország nem akadályozta meg a galíciai zsidók invázióját, akik lassan elfoglalták a falusi kocsmákat éppen úgy, mint a városi kereskedelmet, a nagyipart éppen úgy, mint a földbirtokot. A nagyvárosban uralkodnak a sajtóban, a színházban és végül a szabadfoglalkozású ágakban is. Divatba hozzák a szociológiát, ezt az egészen új tudományt, amely a legmerészebb következtetésekre vezet, művészeket, regényírókat, költőket adnak, akik kitűnnek állandó feszült érzékenységükkel és nagy aktuális érzékükkel, amely mindig az újdonságok nyomában van. [...] A fiatal Ady nem lát ebből mást, mint amit a barátai is láttak, akikben megvolt a jóakarát, de akikből hiányzott a szükséges éleslátás.⁹

A Móricz-, a Babits-, a Szabó Dezső-tanulmányok Bálint olvasatában objektívek. Külön fejezet a Prohászkaé. Bár a bevezetőben a szerzők nem valami előnyösen nyilatkoztak a század eleji katolikus papságról, de Prohászka megdicsőül. Kosztolányi, Tóth Árpád, Juhász Gyula rangjának megfelelő terjedelmet kap, Oláh Gábor indokolatlanul ugyanannyit. Ellenben mostohán bánnak Gellért Oszkárral és Szép Ernővel, utóbbinak neoprimitív attitűdjéért a népies elemek nyújtanak kárpótlást. Füst Milán költészetét mesterkéltnek mondják, Kassák kevesebb sort kap, mint Kisbán Miklós. Tormay Cécile ötször annyi terjedelmet élvez, mint Kassák, kétszer annyit, mint Kosztolányi. Szomoryst nem teljesen megmagyarosodott zsidó írónak nevezik, akinek stílusa tele van a magyar fül ellen elkövetett inzultusokkal. „Az egyetemes

⁷ *Uo.* (kiemelések az eredetiben.)

⁸ *Uo.* Sok ilyen naiv megjegyzést említenek a kritikák!

⁹ *Uo.*

magyar kultúra nevében kell tehát tiltakozni az ellen, amit e két szerző művel. Korlátozott, politikai szemszögbe állított, torz, tökéletlen képet nyújtanak a gyanútlan francia közönségnek a magyar irodalomról¹⁰ – zárja sorait Bálint.

Hankissék a konzervatív Budapesti Naplóban válaszoltak a vesező kritikára, amelynek felvezető szövegéből kiderül, hogy a megjelenés előzménye Hankiss Jánosnak a Sorbonne-on négy évvel korábban tartott előadása a magyar irodalomról. Nos, a szerzőpáros azzal utasítja vissza Bálint kritikáját, hogy abban „egyetlen komoly, megszívlelendő szempont sem domborodik ki [...]. Hanem elejétől végig az a szomorú, kicsinyes vezérfonal, hogy Bálint úr elfogultságnomokat böngész a zsidó származású írók rovására.”¹¹ Állítják, erre a „magas” szempontra nem gondoltak, hiszen keresztény írók tucatjait mellőzték, akik pedig vannak olyan jelentősek, mint Füst Milán. A Bródyról írottakat fenntartják. Hogy Tormay Cécile-nek kétszer annyi terjedelem jutott, mint Kosztolányinak, az nem jelenti azt, hogy Tormay egyenlő két Kosztolányival. Bálint véleményével ellentétben a franciák a magyar sajátosságok kidomborítását kérték, és nem a pesti kávéházak franciás alakjaira kíváncsiak. A zsidó- és a dzsentrikérdést nem ők pendítették meg, hanem az írók úgy, mint létező társadalmi problémát. Utolsó érv: a kulturális frontegységet ők képviselik, és nem az agresszíven érzékenykedő és felekezetieskedő Bálint György.¹²

A kibontakozó vitában a vélemények kettőssége, mint látni fogjuk, a lapok politikai arculatát is tükrözi.

Debreceni visszhang

A debreceni lapok közül elsőnek a liberális Debreczeni Független Újság adott hírt a könyvről, ellentmondásba bonyolódva. A cikkíró úgy tudja, hogy „[k]özponti helyet és szerepet jelöl ki a mű az 1900–1919-ig terjedő magyar költészet számára, és fenntartás nélkül kimondja, hogy a korszak igazi nagyjait a Nyugat körül csoportosult írók közt kell keresnünk”.¹³ Megnyugtatja az is, hogy a háború utáni magyar költőnemzedéknek (Szabó Lőrinc, Kodolányi János, Erdélyi József, Illyés Gyula) bőséges és elismerő ismertetés jutott, s ezzel „kiérdemelték a szerzők a pártatlan szellemű magyar kritika elismerését”.¹⁴ De a folytatásban mégis megkérdőjelezi Hankiss és Juhász tárgyilagosságát:

¹⁰ *Uo.*, 15.

¹¹ *Littérature hongroise – Hankiss János és Juhász Géza könyve a mai magyar irodalomról. – A szerzők válasza egy kritikára*, Budapesti Hírlap, 1930. július 3., 11.

¹² *Uo.*, 12.

¹³ *Megjelent a modern magyar irodalom története francia nyelven*, Debreczeni Független Újság, 1930. július 13., 9.

¹⁴ *Uo.*

Mindazonáltal kétségtelen, hogy ez a mű éles vitákat és kemény bírálatokat is fog provokálni, mert éppen nem tartozik a politikától mentes, tisztán esztétikai szempontú művek közé. Mi sem mutatja ezt jobban, minthogy külön fejezetet szentel a költészettől távol, s a szorosabb értelemben vett irodalmon kívül álló híres politikus püspöknek, Prohászka Ottokárnak, s hogy nem keveset foglalkozik a magyar középosztály helyzetével, valamint a mai politikai élet legtöbb izgalmat keltő problémájával, a zsidókérdéssel.¹⁵

Ennek ellenére nem kételkedik a munka várható kedvező külföldi hatásában.

Bálint György hangját még keményebben folytatja Ignó Pál, aki előjáróban megállapítja, hogy az ismeretlen szerzők „tipikusan ügybuzgó és tipikusan jelentéktelen képviselői annak az irodalom-pedagógiai gettónak, mely közönségtől és irodalomtól elszigetelten tenyészik [...]”.¹⁶ Az előkelő francia kiadó nyilván félreértésből adhatta éppen e két szerző kezébe a feladatot. A mű általános degradációja után első konkrét kifogása, hogy Klebelsberg Kunó ugyanannyi sort kapott, mint Eötvös József, ráadásul az előbbi őszintébb hévvel méltatják. Kifogásolja Szép Ernő három soros elintézését, s főleg Hatvany Lajos mellőzését, aki pedig *Das verwundete Land* című könyvével Thomas Mann és Romain Rolland figyelmét is felkelte. Szégyentelenül önkényesek, szeszélyesek a debreceni tanárok, amikor a magyar írókat folyton francia írókhoz hasonlítják. A szerzők másik vezető szempontja – maguk sem titkolják –, hogy a legkiválóbb magyar írók fajmagyarok. De úgy látszik, nem veszik komolyan magukat sem, mert Prohászka Ottokár, Gárdonyi Géza, Herczeg Ferenc, Tormay Cécile sem fajmagyar, mégis eltúlzott méltatásban részesül. Felhánytorgatja Gábor Andor, Balázs Béla, Lukács György, Nagy Lajos, Nagy Zoltán, Márai Sándor mellőzését, továbbá bírálja azt a hányaveti modort, amivel Krúdy Gyulát, Tersánszky Józsi Jenőt, Füst Milánt kipipálják. Kérdése ugyanakkor: mit keres a névtelen Gulyás Pál a könyvben? Oláh Gábort, akit Ady izmos féltehetségnek nevezett, Tóth Árpád, Juhász Gyula rangjára emelik. Szemükre veti a kritikus a bibliográfia provincializmusát: miközben Adyról Juhász Géza „hézagpótló” tanulmányaira hivatkoznak, Hatvany Lajos Ady-könyveit meg sem említik. Dilettáns, siralmas, sivár könyv ez, amelyre a tehetségtelenség sem mentség – zárja kirohanását Ignó Pál.¹⁷ Filippikájára rövidesen egy kétélű hozzászólás érkezett Újvári Lászlótól. Becsületos, szókimondó véleménynek tartja, ahogy Ignó az irodalmi „pot pourri”-t¹⁸ minősíti, de fejére olvassa azon tételét, hogy intellektuális teljesítményeket lehet tagadni, sőt gúnyolni, de elhallgatni nem. „Így hallgat Ön is az én apámról irodalmi tárcájában, jó és rossz magyar írókat kér számon az irodalmi dilettánsoktól, Újvári Pétert nem kéri számon...”¹⁹

¹⁵ *Uo.*

¹⁶ IGNOTUS Pál, *Francia könyv a magyar irodalomról*, Esti Kurir, 1930. július 18., 5.

¹⁷ *Uo.*, 6.

¹⁸ Módosult jelentése szerint mérgező növényzsalék.

¹⁹ ÚJVÁRI László, *Apák védelmében: Levél a fiatal Ignóshoz*, Zsidó Szemle, 1930. július 31., 5–6.

Kemény István a Magyar Hírlapban szemére lobbantja a szerzőknek, hogy nem tesszik félre az egyéni ízlést, amely voltaképpen politikai álláspont, hiszen Tormay Cécile *Bujdosó könyvét* szigorú és igazságos kritikának nevezik. A régi magyar irodalmi arc-képcsarnokból hiányolja Apáczai Csere Jánost és Bessenyei György érdemi méltatását. Gúnyosan reagál a dzsentri felértékelt szerepére: nem is tudta, hogy fiai tömegesen tódultak volna a bankokba, az üzletek pultjai mögé és egyéb gazdasági pozíciókba, de kiszorították őket a zsidók. Szóvá teszi pitiáner tények fölösleges ismertetését: Léda az Adyval való megismerkedés előtt áttért a keresztény hitre, Kaffka Margit első férjétől elvált stb. Summázata: a debreceni tanárok a magyar irodalmat, sőt a világirodalmat valamilyen rettenetesen rövidlátó kisvárosi szemüvegen át vizsgálták. Végül felsorol egy hiánylistát: Kóbor Tamás, Nagy Lajos, Szász Zoltán, Földi Mihály, Zsolt Béla, Márai Sándor, Sásdi Sándor, Fodor László. Nincs szó a munkásirodalomról, a munkásköltőkről. Hatvany Lajos *Das verwundete Land* című könyvét lehetetlen hallgatással mellőzni. Szóvá teszi az aránytalanságokat, első helyen a Prohászka Ottokárnak szentelt kilenc oldalt.²⁰

A bírálatra Juhász Géza válaszolt, elismerve a cikkíró hangnemének előkelőségét. Fenntartja azonban azt a véleményét, hogy tárgyilagosan és a nagy összefüggések szemléltető kidomborításával mutatták be irodalmunkat. Közben ügyelniük kellett arra, hogy el ne színtelenedjék és adathalmazzá ne válják a könyv. Hangoztatja, hogy panorámát készítettek, nem irodalmi rangsorolást. Hivatkozik Paul Hazard-nak, a *Revue de littérature comparée* társzerkesztőjének levelére, amelyben a könyv „éltető szenvedélyes akcentusát” dicséri. A Prohászkaról alkotott véleményük nem elszigetelt, ezt Földi Mihály Nyugat-beli tanulmányával bizonyítja. Megvédi azt az állításukat, hogy a dzsentri kiszorult a közgazdaságból, mert az nemcsak bank és pult, hanem mezőgazdaság is. Végül kijelenti, nem azt írták, hogy a galíciai zsidók teremteték meg a szociológiát, hanem ők hozták divatba.²¹ Kemény István viszontválaszában leszögezi, hogy Juhász Géza mindenben elismeri az ő kifogásait, de mentő körülményeket igyekszik felvonultatni maguk mellett. Nem lehet mindenki benne egy ilyen könyvben, az elfogadható, de a hiányzók névsora célzatosságot sugall. Hogy hányan nézték át megjelenés előtt a könyvet, az mellékes, ha ugyanazzal a szemüveggel nézték. A fiatal Magyarország irodalmi köztudata ellentétes azzal, amit Juhász képzel.²²

A könyv immár debreceni értelmiségi körökben is közbeszéd tárgya lett. Kardos Pál a vidék védelmében emelte fel szavát Ignótus Pál személete ellen, aki aszerint ítél, ki hol lakik. Nem akarja a könyvet védeni, lehet, hogy Ignótusnak igaza van, de amikor Hankiss Jánost és Juhász Gézát elfogultsággal vádolja, ő maga is súlyos elfogultságba esik. Hankiss és Juhász nem meglehetősen ismeretlen ember, mindkettőjüknek már komoly irodalmi munkásság áll a háta mögött. Ignótus lekicsinylésnek szánta, hogy a könyv „a Hortobágy tőszomszédságából érkezett”. Kardos emlékeztet rá, hogy bizonyos

²⁰ k. i. [KEMÉNY István], *Levél Hankiss és Juhász tanár uraknak Debrecenben*, Magyar Hírlap, 1930. július 20., 16.

²¹ JUHÁSZ Géza, *Válasz (K. I.) úr levelére*, Magyar Hírlap, 1930. augusztus 3., 12.

²² [Kemény István válasza], *uo.*

Csokonai nevezetű vidéki költő is a Hortobágy tőszomszédságában írta néhány versét, akárcsak Ady Endre. Védi Gulyás Pál, Oláh Gábor és a Debreceni Szemle presztízsét. Mindezekre azért érzi feljogosultnak magát, mert mindig tiltakozik az ellen a vidéki elfogultság ellen is, amely a fővárost „bűnös Budapest”-nek bélyegzi.²³

A városba látogató Szabó Lőrincnek is nekiszegezték egy interjúban a kérdést: mit szól a könyvhöz? Szabó Lőrinc diplomatikus választ adott. Egyrészt vele a könyv megtisztelően foglalkozik, ám a támadók meg ismerősei, barátai. „De hát megmondhatom, hogy ez a könyv hasonlíthatatlanul igazságosabb, mint a kritikussai.” Kétségtelen – teszi hozzá – a szerzők egyes jobboldali művészeket többre becsülnék a kelleténél, de kitűnő megértéssel foglalkoznak nemrég még üldözött értékekkel is. Egyébként károsnak tartja a napilap-vitát, mert a laikus nagyközönség úgysem érti, miről folyik ez a tárgyszerűtlen diskurzus.²⁴

„Egy formátlan anyag-káosz”

A vitában immár újabb számon kérő szempontok merülnek fel, lényegesek és lényegtelenek egyaránt. Fóthy József Lajos kifogásolja a bevezetés ürességét, a régi magyar irodalom szervességének felmutatását, hiányolja Temesvári Pelbártot és Apáczai Csere Jánost. Értetlenül áll azon kijelentés előtt, hogy Vörösmarty drámáiróként megnevesíti Victor Hugo romantikus drámáit, így azokat Shakespeare tragédiáihoz hozza közelebb. Történelmileg valótlan állítás, hogy a századfordulón a polgárság magához ragadta a közgazdaság területén a dzsentrik által elhagyott helyeket. A modern korszakról szóló fejezet tele van meglepő, homályos kijelentésekkel. Szomorú, hogy a szerzők fontos szempontnak tartják az írók nemzetiségi származását, az meg a humor körébe vág, hogy az írókról személyleírást adnak: Babits kissé borzas, Juhász Gyula szakálla ápolatlan, Szabó Dezső termete gigantikus. Egyáltalán az előadást apró, bántó, ízléstelen, irodalmi értékkel nem rendelkező részletek uralják. Így a dolgozat egy formátlan anyag-káosz.²⁵ Két nap múlva a pesti német nyelvű lap is foglalkozott a francia kiadvánnyal, a cikket Turóczi-Trostler József jegyezte. Úgy találta, hogy a dolgozat tudományosan nincs megalapozva, csupán impresszionista önkényeskedés, azon kívül pártpolitikai előítélet terméke. Ennek ellenére többen „a helyükön állnak” benne. Epigonokra, mint Reményik Sándor, Áprily Lajos, Mécs László és jelentéktelen ismeretlenekre pazarolják a helyet, de elvetik Gellért Oszkárt, Szép Ernőt, Révész Bélát, Szomoró Dezsőt, Bíró Lajost.²⁶

²³ KARDOS Pál, *A vidék védelmében: Nyílt levél Ignótus Pálhoz*, Debreczeni Független Újság, 1930. július 23., 3–4.

²⁴ *Beszélgetés Szabó Lőrincsel: A kiváló író a Déri Múzeumról, a Hankiss–Juhász-könyvről, az új Nyugatról és önmagáról*, Debreczeni Független Újság, 1930. július 27., 8.

²⁵ FÓTHY József Lajos, *A magyar irodalom panorámája: Hankiss Jenő [sic!] és Juhász Géza könyve*, Újság, 1930. július 24., 2–3.

²⁶ JOSEF TURÓCZI TROSTLER, *Ungarische Literatur ver dem Ausland*, Pester Lloyd, 1930. július 23., 6–7, Abendblatt.

Kardos Pált nem hagyta nyugodni a *Panoráma* szemlélete, s azt az alkalmat használta fel az újabb megszólalásra, hogy a Nyugatban megjelent Babits Mihály *Baloldal és nyugatosság* című esszéje, amelyben Babits emlékeztet arra, hogy a Nyugat irodalmi forradalom gyümölcse, tehát baloldal és nyugatosság nem választható el. Kardos a Babits-esszére reflektáló cikkében megjegyzi, nagy kár, hogy Hankiss és Juhász esztétikai ítéleteiben és adatainak alaposságában igen jó munkájából a magyar szellemnek ez a szabadságharca és a szabadsághősök üldözése kimaradt. Ellentmondásaik közé tartozik, hogy az egyik fejezetnek irodalmi, a másikkak kurzuspolitikai nevet adtak, továbbá az 1900-tól 1919-ig ívelő korszakot irodalmilag nagy korszaknak nevezik, majd megálapítják, ebben a korban a magyar lélek elvesztette orientációját.²⁷ A közbeszólásra Juhász Géza reflektált, Kardos figyelmébe ajánlva, hogy Babits különbséget tesz irodalmi és politikai baloldalitás között, másrészt hivatkozik a könyv 141., 144., 158. oldalaira, ahol tényszerűen hangoztatják Ady forradalmiságát. „Tiszát mi is említjük, a fehérterrort viszont nem regélünk, aminthogy szovjet-szennyesekeket sem teregetünk ki” – olvasható a furcsa indoklás. Reméli, hogy Kardos visszavonja az ellenforradalmár címkét, ami nála mindjárt a rablógylkos után következik. Kardos Pál viszontválaszában közli, hogy nem nevezte a szerzőket ellenforradalmároknak, csak a könyv szellemét ellenforradalminak, továbbá Kardos Lászlóval nemsokára külön füzetben foglalkoznak majd a *Panoramával*.²⁸

Szűk körű, de következményeiben igen jelentős eseménynek nevezi Hevesi András a vitát. A bíráló cikkek egy részének ingerült, gyakran brutális hangját elítéli, mert az ellenkezik a magyar kritika hagyományaival. Úgy tudja, készül egy tiltakozó nyilatkozat a könyv ellen, amely egy nagy párizsi lapban jelenne meg. Hevesi ezt nem helyesli. Azonban a szerzők néhány argumentumára, melyet válaszcikkeikben hoznak fel a maguk mentségére, reagálni kényszerül. Őt a könyvben közölt szemelvények nem győzték meg Gulyás Pál nagyságáról. A szerzők értenek a politikai taktikához: a zsidó Földi Mihályra hivatkoznak Prohászka Ottokár védelmében. Nem hisz a könyv franciaországi sikerében, már csak azért sem, mert nem irodalmi franciasággal van írva, s a német esztétika műszavai a francia irodalomban nem használatosak. A francia olvasót sérteni fogja, hogy elvették Auguste Comte-tól a szociológia divatba hozásának érdemét, és a galíciai zsidóknak adták. Nem szerencsés a magyar és a francia írók összehasonlítását, különösen az ilyenek: „Petőfit magyar Mussetnek lehetne nevezni, ha a köztük lévő különbségek nem volnának fontosabbak, mint a hasonlóságok.”²⁹ Túlzás, hogy Mikszáth nagyobb emberábrázoló, mint Anatole France, vagy hogy Móricz Zsigmond, akárcsak Balzac, az arisztokratikus milió ábrázolásánál csődöt mond. De a legnagyobb hibája a könyvnek – bár a franciák figyelmét felénk akarja fordítani, – hogy lépten-nyomon az csendül ki belőle, különbek vagyunk náluk.

²⁷ KARDOS Pál, *Autos epha: Babits Mihály a baloldalitásról és a nyugatosságról*, Debreczeni Független Újság, 1930. augusztus 3., 2.

²⁸ JUHÁSZ Géza, *Baloldal és baloldal: Válasz Kardos Pálnak*, Debreczeni Független Újság, 1930. augusztus 5., 3–4.

²⁹ HEVESI András, *Egy irodalmi vita elmaradt konklúziója*, 8 órai Újság, 1930. augusztus 6., 4.

Hankiss János nem hagyta válasz nélkül a recenziót. Az anyanyelvi lektorokra és Fernand Brunot francia nyelvészre hivatkozva visszautasítja azt a kritikai megjegyzést, hogy túl sok neologizmust használtak, s állítja, hogy a francia irodalomtudományban is elterjedtek a német esztétika műszavai. „A francia kultúrát ne tőlem, tőlünk védje meg: elég régen, s éppen a francia hivatalos körök teljes meglepődésére ápoljuk a francia s a magyar szellemi élet kapcsolatait” – írja önérzetesen Hankiss János, akit egy francia kritikus és a *Panoramas* sorozat szerkesztőjének véleménye megnyugtat afelől, hogy a francia közönség érzékenységet a könyv nem sérti. A lap azzal kommentálja a válaszcikket, hogy jó lenne, ha a francia tudósok és írók meleg hangú dicséretei megjelenének a francia sajtóban.³⁰

Konzervatív reflexiók

Konzervatív oldalról a *Panoráma* védelmében szólaltak meg vitázók, de azért részük-ről is elhangzott egy-két bíráló megjegyzés, olykor apró szakmai kifogás, legtöbbször azonban a radikálisabb nemzeti nézőpont igénye. Tóth Endre debreceni teológiai tanár az összehasonlítások, majd az aprólékos életrajzi adatok közlése ellen emeli fel szavát. Főleg a könyv érdemeit hangoztatja, különösen azt, hogy a szerzők a feltörekvő fiatal Magyarország szemüvegén keresztül vizsgálódnak, de ezt a szempontot talán még könyörtelenebbül kellett volna érvényesíteniük. A magyar irodalomban igazi értéket azok képviselnek, akik a magyar lelket szólaltatják meg műveikben, mint Tamási Áron, Kodolányi János, s nem Gábor Andor vagy Füst Milán. Ágoston Péterre hivatkozva állítja, hogy az újabb magyar irodalom nem magyar talajból nőtt ki. Majd kirohanást intéz a pesti körúti zsurnalizmus, a kávéházi irodalom ellen, s kijelenti, hogy az igazi kultúra vidéken, falvakban, tanyákon terem.³¹

Közben a Napkelet publikálta Rédey Tivadar tanulmányát, amely egyetlen kifogást tartalmaz. Rédey bevezetőjében dicséri a szerzők módszerét: „híven tükröztetik a magyar szellem eklektikus befogadó hajlamát, [...] de szemüket elsősorban a mindent önmagához hasonlító, maga képére formáló immanens, szervesen és mélyen hagyományos magyar kultúrára függesztik, erre akarják az idegen olvasó figyelmét is ráterelni.”³² Úgy érzékeli, hogy a „polgári liberalizmus korszakának rajza nem mond le a kemény kritikáról, de nem téved abba az igazságtalanságba sem, mely a századvég megítélésében ma eléggé divatos”.³³ De végzetes szellemnek minősíti az éretlen radikalizmust és az epigonizmust. A könyv nagy értékének látja Prohászka Ottokár

³⁰ HANKISS JÁNOS, „Egy irodalmi vita elmaradt konklúziója”, 8 Órai Újság, 1930. augusztus 13., 8.

³¹ TÓTH ENDRE, *Hankiss János és Juhász Géza francia nyelvű magyar irodalomtörténete*, Debreceni Újság, 1930. augusztus 15., 8.

³² RÉDEY TIVADAR, *Panorama de la Littérature Hongroise contemporaine par J. Hankiss et G. Juhász*, Napkelet, 1930/8, 792.

³³ *Uo.*, 793.

beiktatását a magyar szellemi élet patrimoniumába. Egyetlen apró bíráló megjegyzése, hogy Kosztolányi jellemzése inkább csak a pályakezdőre találó.

Szalacsy Rácz Imre interjúbán kérdezte Juhász Gézát arról, mi lehet a fő oka annak az engesztelhetetlen irodalmi háborúnak, melyet könyvük kirobbantott. Juhász szerint a bátorságuk, mert sem jobbra, sem balra, semmiféle érdekcsoport igényeire nem tekintve az elismerten esztétikai becsű értékeket vitték a külföld elé. Hatalmas megtiszteltetés a magyar irodalomra nézve, hogy az Éditions Kra sorozatában a skandináv és a kisantant államokat megelőzve kapták a megbízatást. A harcot az idézte elő, hogy a különböző írói csoportok igényét csak részben tudták kielégíteni, aztán a háborgó kisebb tehetségek, akik a legagresszívabbak, veszett hírüket kezdték kelteni, politikai síkra terelve kifogásaikat, hogy tudniillik a könyv a kurzusnak hízeleg, holott erről szó sincs. Arra a kérdésre, hogy mi lehet a vita eredménye, Juhász azt válaszolta, hogy munkájuk értékét majd a folyóiratok fogják érdemben lemérni, s hivatkozik a Napkeletben megjelent, fentebb idézett véleményre. Francia kritikáról még nem tud, de már seregnyi levelet kaptak a francia irodalomtudomány kiválóságaitól. Név nélkül idéz több levélből, s ezek után úgy látja, hogy itthon mesterséges, bizonyítékok nélküli roham irányul ellenük, de hogy ki áll mögötte, nem tudja. Tervezi a könyv magyar szövegének megjelentetését. Sokat vár a Kardosok füzetétől.³⁴

Néhány bíráló megjegyzés ellenére alapjában véve pozitív mérleget von Kilián Zoltán. Miután részletesen ismerteti a könyv szerkezetét, megállapítja, hogy Hankiss és Juhász jó módszert választottak, a szerzők köré szervezik az anyagot, a zászlós neveknek egyszersmind eszmei tartalmat is adva, legfeljebb kevesebb életrajzra lett volna szükség. Juhász Géza líránknak nagyobb jelentőséget tulajdonít a valóságosnál, jóllehet a ma emberét egyéb írásfajták jobban érdeklik. A könyv írói végre nem a három évtizedes babonás értékelést alkalmazták, hanem mertek egyéni véleményt alkotni. Helyesli, hogy nem méricskélnek, bátran átnéznek a „körúti háborgások felett”, a zsidó bírálók egyetemes felhördülése minden nem zsidóban megütközést keltett. Kilián keserűen elfogadja azt az állítást, miszerint Magyarország lakosságának többsége katolikus, irodalmunkban mégis a protestáns jelleg uralkodik. Cáfolja azonban, hogy a kálvinista hit lenne a sajátosan magyar vallás. De megrója a szerzőket, mert nekik az az irodalom, ami vad életharcot ábrázol, és elsősorban a paraszt körül forog. Nem tudnak megszabadulni attól a kötelező előzékenységtől, amellyel a megszállt területek irodalmi alkotásait fogadják. De végső ítélete: a tehetséges debreceni tanárok becsületes, lelkiismeretes munkát végeztek.³⁵ Felekezeti szempont uralja Kovách György recenzióját is: úgy véli, a könyv szerzői a Nyugat és a Napkelet szemüvegével látnak, s a katolikus irodalmat mellőzik. Vitat néhány axiológiai megállapítást,

³⁴ DR. SZ. RÁ CZ Imre, *Egyre nagyobb port ver fel Hankiss professzor és Juhász Géza francia nyelvű könyve*, Debrecen, 1930. augusztus 7., 6. – Juhász Géza szövegéből magyarul részletek jelentek meg debreceni lapokban.

³⁵ KILIÁN Zoltán, *Hankiss János és Juhász Géza: Littérature hongroise. Kra-kiadás a Panoramas des littératures contemporaines című sorozatban*, Magyar Kultúra, 1930. augusztus 15., 135–137.

hiányolja Tarczai György, Harsányi Lajos stb. tárgyalását, nem tudja irodalmi okát adni Wlassics Gyula báró jelenlétének. Annál nagyobb elismeréssel nyugtázza Prohászka Ottokár és Tormay Cécile méltatását, de kevesli a Sík Sándornak szentelt sorokat. Bár a patriotizmus színezi a szerzők nyugatos elfogultságát, „alapjában véve sokkal több a jó, mint a kifogásolható a könyvben”.³⁶

„A panorámát mutogató ciceronénk arra is figyelemmel kell lennie, hogy a kép vonzó legyen. Hankiss és Juhász e jelben mutatja be a francia olvasónak a magyar irodalmat.”³⁷ Szenteleky Kornél indítja így recenzióját, majd akceptálja a szerzők tárgylagoságát. Azonban két ízben siettek, és elhallgattak bizonyos tényeket.

Először is feltűnő, hogy a magyar munkásköltők közül egyedül Kassák szerepel, Révész Bélát éppen csak megemlítik. Ez annál kirívóbb, hogy az ellentétes világnézet vezérei terjedelmes és rajongó oldalakat kapnak. Másodsor: hiányos a kalauzolásuk amikor a kisebbségi lelket, a kisebbségi irodalmakat hallgatják el. Igaz, több kisebbségi író szerepel a könyvben. Végvárival példálózhatnak a szerzők, ezzel azt a hamis látszatot kelthetik a francia olvasóban, hogy a kisebbségi irodalom irredenta rakétákból áll, és reváns gondolatokkal foglalkozik, holott az igazi kisebbségi lélek sóvárgó, békés és elmélyedésre hajlamos, a mostoha sors ellenére tág horizontú és optimista. Tetszetős a könyv felosztása, a megírás módja, a francia párhuzamok azonban erőltetettek. Noha van egy-két elrajzolt, elfogult portré, összességében mégis vonzó, friss benyomást kelt, a francia irodalombarát élvezettel olvashatja.³⁸

A dühöngő Márai

Márai Sándor ebben az időben a liberális, zsidó kézben lévő Újság című lap állandó munkatársa. Dühödt indulatot váltott ki belőle a *Panoráma* az a tétele, mely szerint egy ország civilizációját a szentek számával mérik, s noha visszatarthatná a hozzászólástól, hogy ő is „a kifejejtettek díszes táborába tartozik”, de a disszertáció rosszhiszeműsége megszólalásra ingerli, s epébe mártott tollal fejt ki elutasító véleményét, mert komoly kritikával nem is lehet e mérget fecskendező, nyálaskodó művet nézni.³⁹ Felháborítja, hogy a könyv szellemi vezérfonala a zsidókérdés, aminek következtében Szomory Dezső, Heltai Jenő, Szép Ernő, Kóbor Tamás, Zsolt Béla kiszorul belőle, s Herczeg Ferenc a legnagyobb magyar író. Nem hiszi, hogy az alattvalói lojalitás, stréberség tetszene a körüludvarolt Klebelsbergnek. A *Panoráma* szerzői mindazokkal szemben

³⁶ KOVÁCH György, *A modern magyar irodalom ismertetése francia nyelven*, Élet, 1930/16 (augusztus), 351–352.

³⁷ SZENTELEKY Kornél, *A magyar irodalom panorámája*, Napló, 1930. augusztus 24., 38.

³⁸ *Uo.*

³⁹ MÁRAI Sándor, *A Panoráma*, Újság, 1930. augusztus 24., 5.

ellenségesek, akik a feudális magyar világkép kereteibe nem illenek bele. Ez abból a közös személetről fakad, aminek társadalmi háttere a magyar politikai valóság. Az „irodalmi sikkasztó” páros irodalmi ösztöne homályosabb és fejletlenebb, mint egy hortobágyi gulyásé. A könyv egyébként sem Franciaországban, sem itthon nem keltett volna visszhangot, ha az irodalmi baloldal nem csinált volna reklámot neki.⁴⁰

József Attila is olvasta a *Panorámát*. A könyvtől – bár hiába – azt várta, rámutat arra, hogy „az egyes ízlésbeli és világnézeti csoportokból elismert értékek hol és hogyan találkoznak; honnan fejlenek ki azok a végső értékellentétek, amelyek oly határozott jelei a társadalmi ellentmondásoknak”.⁴¹ Továbbá mivel a könyv idegenek számára készült, ők követelhetik meg leginkább a mindent figyelembe vevő honi összefoglalást. Őket nemcsak Csathó Kálmán, de Nagy Lajos is érdekelné, akiről e mű nem is vesz tudomást. Harmadszor: összefoglalóban egyéni véleménynek nincs helye. Tudják ezt a szerzők is, ezért gyakran hivatkoznak másokra. De igazából nem is egyéni, hanem osztályszempontok irányítják soraikat. Mivel Hatvany Lajos a magyar rendi osztályok ellenfelének mutatkozott, megteszik tehetségtelennek. A könyvet igaztalanul vádolták meg zsidóellenességgel, holott az osztályszempontból kifogásolhatatlan zsidóság megkapta a maga megfelelő helyét. Az asszimilánsok részéről Herczeg Ferenc nemcsak azért kap megkülönböztetett figyelmet, mert a magyarságra figyel – miért nem méltányolják Tömörkény Istvánt is ebből a szempontból –, hanem azért, mert az úri rendbe asszimilálódott és a kurzus politikai támasza. Végül néhány konkrét kérdéssel és megjegyzéssel zárja tanulmányát: Tormay Cécile miért nő Móricz Zsigmond fölét? Miért nézik levegőnek a Thomas Mann által is nagyra tartott Lukács Györgyöt, amikor a páratlanul zavaros, elveket még nagy vonalakban sem sejtető Németh Lászlóra nem röstellnek sorokat pazarolni? A derék Babits ragyogó túlértékelésébe belekápázik az ember szeme, s Gulyás Pálra célozva kérdezi: miért fedeznek fel összefoglaló munkában eleven írókat, akit az irodalmi köztudat nem ismer?

Magyarországon 11 év óta minden kérdés zsidókérdés – állapítja meg Kardos Pál újabb cikkében –, ami méreg ott forr minden vitának az alján. Érdeklődéssel nyitotta ki Hankiss és Juhász Géza könyvét, mit mondanak ők a zsidókról. A régibb magyar irodalmat tárgyaló bevezetés természetesen a zsidósággal nem foglalkozik, de a *Magyar realizmus* című fejezetben, mely irodalmunkat 1867–1900 között vizsgálja, már tesznek említést idegen áramlatról és a szabadverseny káros hatásáról, amely „elnyeléssel fenyegeti a politika művészetében legjáratosabb nemzeti réteget”.⁴² Kardos ezt jóhiszeműen nem veszi magukra. De megellenzi a szerzők által Vajda Jánosnak juttatott 14 oldalt, s főleg azt a megállapításukat, hogy „megérti és megszólaltatja Nagy-Budapestnek egészen új lelkét”.⁴³ Kardos szerint ez a féloldalnyira taksált Kiss József hozománya, aki a szerzők szerint Vajda vagy Arany János epigonja. Utal néhány latens

⁴⁰ Uo.

⁴¹ JÓZSEF Attila, *Forrás a sivatagban: Panorama de la littérature hongroise*, Kortárs, 1930. augusztus 25., 50.

⁴² KARDOS Pál, *Az új magyar irodalom és a zsidóság*, Múlt és Jövő, 1930. szeptember, 323.

⁴³ Uo.

antiszemita mozzanatra, majd a Bródyról írott elmarasztaló megjegyzést kontrázza. Visszautasítja, hogy a zsidó filozófia felületes, opportunistá stb., miközben Bergson Babitsra vonatkozó hatására hivatkozik. Cáfolja, hogy Ady a zsidóságtól vette át világnézetét, bár ez a zsidókat büszkeséggel tölthetné el. Kénytelen megállapítani, hogy a szerzők ugyan többnyire előkelő hangon szólnak, de itt útszéli antiszemita szövegek hatása alá kerültek. Konklúziójában megállapítja: „Hankiss Jánosnak és Juhász Géának meggyőződése, hogy igazi magyar költő csak fajmagyar lehet.”⁴⁴ Mégsem vallja, hogy a *Panorama* teljes egészében antiszemita munka, de részleteiben az. Jobb lett volna, különösen egy külföldnek szóló irodalomtörténetben, ha a zsidókérdésről szó sem esik. A könyv eltévelyedései abból is adódtak – teszi hozzá önkritikusan –, hogy a zsidóság, bár sok kiváló írója és irodalomtörténésze van, még nem tisztázta a maga szerepét a magyar irodalomban.⁴⁵

Még abban a hónapban Juhász Géza válaszolt Kardos eszmefuttatására. Felemlíti Hatvany Lajosnak egy korábbi cikkét a Nyugatban, mely annak idején német olvasóknak számolt be a magyar irodalomról, abban brutális nagyzási hóbortot emlegetett, s Vörösmarty koráig egyetlen említésre méltó írókat sem talált. A *Bánk bán*ról, az *Az ember tragédiájáról* egy szava sem volt. Mégse háborodott fel senki, mint most a fiatal zsidónemzedék írói. Kardos Pál felsorakoztatta sérelmeit, végül elismeri, hogy a könyv egészében nem antiszemita, de a tudatalatti antiszemitizmus formulájával jelöli meg a szerzők eljárását. Juhász ismétli, hogy módszerüket egyformán alkalmazták zsidó és nem zsidó íróra egyaránt. Ha elfogultak lettek volna, Bródyt *Ezüst kecske* című regényével reprezentálják, amely keresztény együttérzéssel festette az undorodást az üzleti morál láttán. Az Ady-fejezet sérelmezett állításai nem útszéli szövegek, hanem Kardos félreértései. Amikor ők azt írták, hogy a Nyugat nagy írói kivétel nélkül mind a magyar fajt képviselik hagyományával és atavizmusával, ebből hibás következtetés, hogy igazi magyar író csak fajmagyar lehet. Ami a galíciai bevándorlás tényét illeti, Juhász statisztikai adatokra hivatkozik. Úgy látja, „itt valami öncsalás kezd a fiatal zsidó kritikusok, s még inkább a harcos zszurnalisták közt kialakulni. Aki nem mond íróikról feltétlen magasztalót, az már antiszemita.”⁴⁶

A mérsékelt jobboldali Magyarország kritikusának első érdemi megjegyzése, hogy a *Panorama* kisebb terjedelemmel nagyobb olvasóközönséget vonzott volna. Helyesli a bevezetést, ezzel mutatnak rá az ezeréves magyar szellem történetére. De a legjelentősebb írókat kellett volna ismertetni, csak akiknek esélye van bevonulni a világirodalomba, a debreceni ismerősök és a Nyugat írói bizonyára nem tartoznak közéjük. Az Adyéhoz viszonyítva sokallja a Babits-fejezetet. Helyesli, hogy a könyv szerzői kidomborítják a francia hatásokat, de elmarasztalja őket, mert nem hangsúlyozzák, ha valamelyik írónk a megszállt területen született. Hibának tartja a magyar keresztnevek

⁴⁴ *Uo.*, 325.

⁴⁵ *Uo.*

⁴⁶ JUHÁSZ Géza, *A zsidóság szerepe a magyar irodalomban*, Múlt és Jövő, 1930. október, 364–365.

franciásított formáját, annál inkább, mert például a Jules nem Gyula, a Jean nem János. Nincs megelégedve a szemelvényekkel, Adytól például az európai érdekű gondolatokat kellett volna idézni, ráadásul a költő forradalmisága mintha el lenne rejtve. Egyéb apró hibák ellenére a francia olvasó egy várakozáson felüli szellemi birodalom képét ismerheti meg a könyvből, s láthatja e birodalom sérelmét a trianoni sorsban.⁴⁷

Egy francia vélemény, egy füzetnyi kritika

Bálint György megszólaltatta Aurélien Sauvageot francia filológust és esztétát, az Eötvös Kollégium tanárát, aki legutóbb éppen Babits Mihály *Timár Virgil fia* című regényét ültette át francia nyelvre, s kritikát írt a Nouvelle Revue nevű folyóiratba a debreceni szerzők könyvéről. Sauvageot elmondta, hogy kritikáját nehezen fogadta el a szerkesztő, mert francia részről nincs nagy fogadókészség a kis nemzetek irodalma iránt, mivel fáziseltérés van az ízlésben. A *Panoráma* ráadásul nem panoráma lett, hanem irodalomtörténet, s mit érdeklí a francia olvasót Jókai, amikor már Dumas-t, Maupassant-t vagy Zolát sem olvassa. Végzetesen szerencsétlen módszer, hogy a könyv francia analógiákkal dolgozik. Abszurdum például Babits *Halálfiái* című regényét Prousttal összehasonlítani. Elfogadhatatlan a pártszempontok érvényesítése. Rendben van, hogy a konzervatív írókról előnyösen írtak, de a másik oldal íróit is tárgyilagosan kellett volna bemutatni. Osvát neve például egyszer fordul elő, holott sokat tett a francia irodalom magyarországi megismertetéséért, becsületrendet is kapott érte. Kosztolányit és Karinthyt is röviden intézik el, holott őket ismeri leginkább a francia közönség, az *Édes Anna* és Karinthy néhány novellája szép sikert aratott. Újabban megjelent Móricz Zsigmond *Az Isten háta mögött*, Zilahy Lajos *Két fogoly* című regénye, s néhány Kosztolányi-novella folyóiratokban. Tormay Cécile *Régi ház* című regénye és néhány magyar darab nem túl sikeres. A francia közönség irtózik a propagandától, Párizs el van árasztva a kis nemzetek kultúrpropaganda irataival. A jeget megtörni jó fordításokkal lehetne, továbbá a francia kiadóknak jutott magyar állami szubvencióval. Fontos lenne, hogy francia anyanyelvűek fordítsák a magyar műveket, a fordítógárdát magyar állami ösztöndíjjal kellene felnevelni, ahogy Finnország is teszi.⁴⁸

Őszre elkészült 24 oldalon a két Kardosnak már beharangozott önálló kritikai füzet.⁴⁹ A szerzők úgy vélik, hogy a vállalkozás fontossága miatt megérdemli a tüzetes vizsgálatot, annál inkább, mert első ebben a minőségben, másrészt az élő irodalomról

⁴⁷ B. A., *Littérature Hongroise Hankiss et Juhász*, Magyarság, 1930. szeptember 21., melléklet, VIII.

⁴⁸ B. Gy. [BÁLINT György], *Miért nem ismeri a francia közönség a magyar irodalmat? Sauvageot tanár Hankiss-Juhász magyar irodalomtörténetéről*, Az Est, 1930. október 18., 7.

⁴⁹ KARDOS László, KARDOS Pál, *Az új magyar irodalom története francia nyelven: Hankiss János és Juhász Géza Littérature Hongroise (Panoramas des Littératures Contemporaines, Paris, Kra, 1930) könyvének bírálata*, Debrecen, 1930.

még itthon sem alakult ki egységes közfelfogás. Hibáira rámutatni tehát kötelesség. Minthogy a *Panorámát* Hankiss János professzorának, Fernand Baldenspergernek⁵⁰ ajánlották, a *Kritikai Füzetek* szerzői Király György⁵¹ szellemének tisztelegtek dolgozatukkal. Hét fejezetben foglalják össze véleményüket, amely jobbára elmarasztaló, de nem akarnak a könnyelmű hibáztatás bűnébe esni, az elismeréssel sem takarékoskodnak. A korszakbeosztást elfogadják, noha az nem minden tekintetben meggyőző. A régi magyar irodalomról szóló fejezetben Magyarország történelmi szerepének ismertetése közben sok túlzás található. Az 1867-ig tartó rész tagolatlan, de az egyes írók bemutatása többnyire színes, ügyes, bár Petőfiben a magyar faj géniuszának megtestesülését látni kissé vitatható, vagy Keményt Shakespeare-hez hasonlítani nem szerencsés.

Kardosék szerint Vajda Jánost szépen jellemzik ugyan, de túlértékelik, Reviczky, Komjáthy, Kiss József nem az ő epigonja. A nagy terjedelemben tárgyalt Tolnai Lajos életművéből hiányzik minden nagyság, ugyanakkor másodszeret osztanak Bródy Sándorra és Justh Zsigmondra. Kardosék úgy érzik, Hankiss és Juhász nem szereti a liberális korszakot, ezért is állnak értetlenül Mikszáth humorával szemben. Gárdonyi Gézá tervedés török fajiságúnak beállítani. Rangját helyesen jelölik ki, de ez talán nem azokkal a művekkel bizonyítható, amelyekkel Hankissék érvelnek. Érvényes megállapításokat tesznek Herczeg Ferencről, de a róla szóló szöveg, főleg a műismertetések miatt, túl hosszúra nyúlt.

A könyv következő szakasza az Ady szellemének jegyében lezajlott két évtizedet mutatja be. „A rajz színes, eleven, de alapjában véve hamis.”⁵² Ez az időszak forradalmi korszak volt, a radikális szellemiség, a modernség, a haladás vívta harcát, amelynek mozgató lelke Ady volt. A könyv legnagyobb hiányossága, hogy e korszak bemutatásából a forradalmi szellem majdnem teljesen elsikkad. Az Ady- és Móricz-portré politikailag retusált, az esztétikai elemzés hiányos. Főbenjáró bűne a Hankiss–Juhász duónak – vélik Kardosék – Prohászka Ottokár centrumba állítása és Babits áttolása a következő korszakba. Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula, Tóth Árpád képe alapján véve ihletett munka, de Szép Ernő, Kassák Lajos, Gellért Oszkár, Füst Milán művészetére iránt nem mutattak empátiát a szerzők, mint ahogy Szomory Dezsőt sem becsülik. Karinthy nem a pesti lélek írója, Tersánszky több figyelmet érdemelt volna. A Molnár Ferenc-portré szerencsés, de Osvát Ernőt és Hatvany Lajost részletesebb méltatás illette volna meg.

A kritikai füzet hatodik része az 1919 és 1929 között terjedő korszakot szemlézi, a fejezetet különben pontos, szép munkának tartják. Szabó Dezső esztétikai értékelése helyett szellemtörténeti szerepét hangsúlyozzák. A legújabb líra képviselőinek (Ilyés Gyula, Szabó Lőrinc, Erdélyi József) megadják a kellő elismerést, de elhallgatják

⁵⁰ Fernand Baldensperger (1871–1958) az összehasonlító irodalom professzora több francia és amerikai egyetemen. A Sorbonne-on Hankiss tanára.

⁵¹ Király György (1887–1922) sokoldalú irodalomtudós, a Nyugat munkatársa, a Tanácsköztársaság alatt a Budapesti Egyetem előadója.

⁵² KARDOS, KARDOS, *i. m.*, 13.

forradalmi mentalitásukat. Gyakori hiba az erőltetett hasonlat, például: a magyar irodalom a maga talajából kiszakított fenyő. Technikai hiba, hogy a névmutató hiányos.

Kardos László és Kardos Pál úgy véli, a *Conclusion* című zárófejezetben előkerül a könyv számos erénye és hibája. A dolgozat legegységesebb szempontja a magyar nemzeti, pontosabban faji szellem érvényesülése az irodalomban, amire nem lehet irodalomtörténetet építeni, hiszen ezeknek a tartalmi vonásoknak is csak a művészi forma adhat értéket. „Csak politikával túlságosan átítatott korszakban homályosodhatik el az igazság, hogy művészetet első sorban művészeti szempontokból lehet és kell értékelni.”⁵³ Kardosék a világnézetet ugyanolyan hamis megközelítésnek tartják, mint a szociális szemzőgű kritikát. A hiányzók névsorában ők Benedek Marcellt, Bodor Aladárt, Márai Sándort, Nagy Lajost, Nagy Zoltánt, Tabéry Gézáat említik. De a könyvet elfogultságai, hiányai ellenére alkalmasnak tartják arra, hogy érdeklődést, sőt szeretetet keltsen a külföldi olvasóban.

A füzetéről elsőnek a Debreczen című napilap tudósított, emlékeztetve, hogy Hankissék könyve „bízást mondhatjuk, legnagyobb szenzációja volt ezidén az irodalmi életnek. Ezt a könyvet pártkülönbség nélkül erős kritikában, sőt sokszor példátlanul heves támadásban részesítette a fővárosi sajtó, de sok szó, olykor heves vita folyt az összes debreceni lapban is. Nem meglepő tehát, hogy akadt két író, akik nem sajnálták a fáradságot önálló füzetben foglalkozni a Panorámával [...]”⁵⁴ A szélsőjobboldali Debreceni Újság hangadója, az 1945 után háborús bűnösnek nyilvánított Liszt Nándor⁵⁵ újabb gáztámadásnak nevezte Kardosék füzetét a nagy könyvsiker ellen, noha elismeri, hogy felkészült kritikusok írták higgadt hangnemben. Ám végzetes hibájuk, hogy felróják Hankisséknak a faji és világnézeti elfogultságot, egyúttal számon kéri a tárgyilagos kritikát a Nyugat íróitól, s a Kardosokat vádolja azzal, hogy éppen ők nézik a keresztlevelet. Szerinte Adyt a közönség nagy része csak paródiákból ismeri, miközben Prohászkat milliók olvassák.⁵⁶ Fáy Árpád irodalompolitikai traktátus kíséretében folytatta a híradást. Fáy nem lepte meg Hankissék könyve: tapasztalata szerint a magyar irodalmi élet jobbfelé tart, megtagadva Ady szellemét, s ez részben már a Nyugat íróira is vonatkozik, holott „modernnek lenni [...] egy kicsit mindig azt is jelentette, hogy baloldalon lenni, s megfordítva”⁵⁷ A *Panorámát* szerinte jogosan érték bírálatok, mert szerzői „kínos igyekezettel illesztik arcukra az objektivitás álarcát”, valójában „a magyar fajiság és a keresztény világnézet összefüggései irodalmunkban” címet kellett volna adniuk dolgozatuknak. Kardos László és Kardos

⁵³ *Uo.*, 23.

⁵⁴ Hankiss János és Juhász Géza *Panorámájáról egy kritikai füzetet adott ki két debreceni író*, Debreczen, 1930. október 22., 8.

⁵⁵ *Háborús bűnösök listája*, Magyar Nemzet, 1945. május 4., 3.

⁵⁶ In. [Liszt Nándor], *Kardos László és Kardos Pál: Az új magyar irodalom története francia nyelven*, Debreceni Újság, 1930. október 26., 13.

⁵⁷ Fáy Árpád, *Kardos László és Kardos Pál bírálata Hankiss–Juhász francianyelvű irodalomtörténetéről*, Debreczeni Független Újság, 1931. november 9., 6.

Pál tudós részletességgel és művészi lendülettel támasztja alá a baloldali irodalom álláspontját. A cikkíró azonban egy ponton vitába száll velük is: nem gondolja, hogy Babits munkásságának java a forradalom előtti korra esnék.

„Példátlan” vita

Közben tovább gyűrűzik a vita, amelyet az Új Nemzedék cikkírója jó értelemben példátlanoknak nevez. Ő először a vita tartalmát és jellegét ismerteti, mondván, a *Panoráma* a szerzők lelki kettősségének, konzervatív érzésvilágának – mely lenyúlik keresztény hitükhöz – és irodalmi radikalizmusának következtében mindkét szemben álló „irodalmi pártnak” prédája lett. Becsmérlő szavakkal illeti a baloldalt, majd hibáztatja a szerzőket, hogy a Kisfaludy Társaság 31 szépíró tagja közül 13-nak a nevét elhallgatják. Különösen fáj neki Bartóky József, Jakab Ödön, Pekár Gyula, Sajó Sándor, Szemere György mellőzése, Vargha Gyula három sorra érdemesített értékelése, s főleg, hogy Ignotus teljes jellemképet kapott, míg „a nála ezerszer nagyobb” Rákosi Jenő pedig csak „nagy publicista volt”. Mindezek miatt megtevesztőnek minősíti a *Panorámát*, mely arányaiban elrajzolt, tartalmában hamis.⁵⁸

Nagy Sándor részletesen ismerteti a könyv szerkezetét, majd egyetértőleg megállapítja, hogy a *Panoráma* népszerű modorban íródott, ezért is kaptak az egyes fejezetek szépirodalmi másodcímét is, például *Vajda János vagy tragikus vágy az intenzív élet után* stb., s ezt szolgálják az életrajzok anekdotikus részletei, a mellékelt műfordítások. Hasznosnak gondolja a francia irodalommal való párhuzamokat, de némelyik nem szerencsés, például Arany Jánosnak Gautier-val való összevetése. Fontos, hogy Trianont említik, mert rámutatnak arra az igazságtalanságra, amely Magyarországot érte. Helyes megállapításuk, hogy 1914–18 között a magyar nemzet védelmi háborút folytatott.

De a Napkelet kritikusa bírál is. Szerinte túlzás az 1900–1919 évek közé eső korszakot „nagynak nevezni”, hiszen a szerzők maguk is megállapítják, hogy „ez a magyar lélek válságát tükrözi [...] mely elvesztette tájékozódását, mely önmagát ostorozza”. Eltúlzott Szabó Dezső, Kodolányi János, Tamási Áron, Gulyás Pál stb. portréja. Emellett egy hosszú hiánylistát nyújt be, amely még gr. Teleki Sándornét és Papp-Váry Elemérné is értékes írónak minősíti. Szabolcska Mihály és Gyóni Géza pedig több figyelmet és terjedelmet érdemelt volna. Úgy véli mégis, a könyv hibái ellenére „tisztességes tájékoztatást nyújt a külföldnek a legújabb magyar irodalomról”.⁵⁹

Határozottabban elhatárolja magát a *Panoráma* szellemétől egy kevésbé ismert nevű szakíró, Kocsis Lénárd. Elismeri a szerzők sokoldalú tájékozottságát, de – fajszeretetük ellenére – nem azt keresik, hogyan tölti be költészetünk nemzeti hivatását,

⁵⁸ r. r., *Nagy kavarodás egy magyar könyv körül*, Új Nemzedék, 1930. november 23., 4.

⁵⁹ NAGY Sándor, J. Hankiss et G. Juhász: *Panorama de la littérature hongroise contemporaine (A jelenkori magyar irodalom képe)* Édition Kra. Paris (1930 május), Irodalomtörténet, 1930/1–2, 258.

nem mindig törődnek a folytonossággal, az etikai és hazafias örökséggel. Bántja a magasztaló hangnem, amellyel a „nagy lírikus generációt” ünneplik – nem titkolja, hogy Ady, Móricz, Babits megítélésében egészen más állásponton van. Vargha Gyula alig kap két-három odavetett szót, az őslírikus tehetségű Harsányi Lajosról is megfeledeznek, akárcsak a konzervatív irodalomtörténészekről (Heinrich Gusztáv, Négyessy László, Katona Lajos), Király Györgyöt azonban valósággal egy szintre emelik Katona Lajossal. Ráadásul a könyv nyelve nem elég franciás.⁶⁰

Tárgyilagos olvasásra törekszik Vajthó László. A szerzőt az irodalomtörténeti munka emlékezteti Schöpflin Aladárnak az oroszok számára írott irodalomtörténeti tájékoztatójára, amelyet baloldalinak tartottak, a *Panorámának* pedig a jobboldali jelző jutott. Nincs tehát azon mit csodálkozni, hogy a könyvnek dicséret vagy gáncs a díja, ami az esztétikába avatkozó meghasonlást igazolja. Azt gyanítja, hogy egyesek a betűrendes névsor alapján nyilvánítottak véleményt, egy szót sem tudván franciául. Vajthó megállapítja, hogy néhány magvas tanulmány egymástól távoli időben. Jobb és baloldalon egyaránt felvethető a kérdés, egyes írók miért maradtak ki. A francia olvasó bizonyára meg fogja érezni azt a nyugtalanságot, amelyből a könyv sarjadt. Szerinte a szerzők mindig középúton járnak, s tartózkodnak az egyoldalúságtól. Felesleges volt azonban egy-két jegyzet arra a harcra vonatkozólag, amely zsidóság és a kereszténység között folyik, e harc képe amúgy is híven tükröződik a tárgy higgadt előadásában. Árt a komoly ítéletnek egy-két író származásának ismertetése. Lehet vitázni a szerzők egyik-másik megjegyzésével, „de az a komolyság, amellyel a legfőbb kérdéseket tárgyalják, mindenütt érezteti a szerzők szerény és elismerő magatartását.”⁶¹

Nagy József utal a feladat nehézségére, majd kiemeli a szerzőpárosnak ama érdemét, hogy hangsúlyozzák irodalmunk eredeti szellemét, amely a külföldi hatásokat is magyarrá ötvözi. Mivel a magyar szellem a franciák számára *terra incognita*, a szerzők cicerone módjára viselkednek, azaz nem mindig az értékre koncentrálnak, hanem a dramatikus, feltűnő mozzanatokot emelik ki. Ezáltal és az eleven stílus következtében a könyv olvasmányos. Konzervatív körökben rossz néven vették a szerzőktől, hogy viszonylag kevés helyet szentelnek a nemzeti hagyományok őreinek, ezzel szemben túlságos szeretettel szólnak az újnak, a nemzetközi jellegű irodalomnak a képviselőiről. Nagy József szerint ez volt a feladatuk, másrészt jól látják és helyesen értékelik a hagyománytól elforduló irodalom dekadenciáját. Ez is mutatja, hogy könyvüket nem pártos lélekkel írták. Ezután konkrétan követi és dicséri az egyes portrékat, a Babitsét például túlzónak tartja. Elmélyült, vonzó munkának értékeli a *Panorámát*, de úgy érzi, kevesebb több lett volna. A részletek olykor fölösleges zsúfoltságot okoznak, néhány markáns alak rajza meggyőzőbb képet adott volna.⁶²

⁶⁰ KOC SIS LÉNÁRD, *J. Hankiss et G. Juhász: Panorama de la littérature hongroise contemporaine*, ItK, 1930/4, 479–480.

⁶¹ VAJTHÓ LÁSZLÓ, *Hankiss János – Juhász Géza: Panorama de la littérature hongroise contemporaine*, Protestáns Szemle, 1930/8, 586.

⁶² NAGY JÓZSEF, *A magyar irodalomról – franciáknak*, Budapesti Szemle, 1931 (222. k., 645. sz.), 316–319.

Szenteleky Kornél újraközölt cikkére⁶³ Hevesi András reagált, felettébb ellenségesen. De vádolja saját magát is, hogy korábban túlzott udvariassággal foglalkozott a könyvvel, s nem írta meg, hogy a szerzők egyéni képessége jelentéktelen, kultúrájuk selejtes, nemzeti önértékük pöffeszkedő, rossz hírbe keverik a magyar műveltséget stb. S hogy ezt elmulasztotta, cipelnie kell Hankiss hálájának kénytelen terhét. Fontos információja, hogy „[i]dőközben a Nouvelle Revue Française francia kritikusa is érdeme szerint bánt el a *Panorámával* és a Nouvelles Littéraires hasábjain harminc-három magyar író aláírásával nyilatkozat jelent meg, amely felvilágosította a francia publikumot és nyilvánosan megbélyegezte Hankiss és Juhász könyvét”. Hankissék hallgatás helyett a nyilatkozatra „csörtető és diadalmas cikkben válaszoltak, mint a magyar irodalmi köztudat leghívatottabb képviselői”. Felülkerekedtek a vitában, mert övék volt az utolsó szó,⁶⁴ ám ezzel a magyar irodalom emelkedő presztízsét újra balkáni színvonalra süllyesztették. Ennek alátámasztásra kipécéz a szövegből néhány hamis tényállítást (a magyarság finn-ugor és török-tatár elemeinek keveredése már Krisztus előtt 600-ban megtörtént, Csokonainak életében egyetlen könyve sem jelent meg stb.), továbbá a nevetséges túlzásokat (Vörösmarty különb drámaíró, mint Victor Hugo stb.), végül megismétel egy-két jelentéktelen közlést, ami nevetséges egy irodalomtörténetben.⁶⁵

A debreceni szerzők ismét kontráztak, immár fölényes, ironikus hangnemben, tegyük hozzá, szellemesen csipkedve Hevesit, oda konkludálva, hogy megjegyzéseit a két Kardos füzetéből veszi. Erre az bátorította őket, hogy a *Panorama* és a harmincnégyek(?)⁶⁶ csatározását a Nouvelles Littéraires hasábjain már hatástalanították, a protestációnak amúgy sem volt sansza, meggyőzték a francia olvasót, hogy a keserves talpalással összeszedett harmincnégy aláírás egy kis frakció sértődöttsége csupán, s nem közvélemény. Ezt azzal az érveléssel koronázzák, hogy a protestálók kivétel nélkül személyükben érdekeltek, vagy érintett személyeket képviseltek, míg az elismerő kritikák szerzői nem. Állítják, hogy a kiadó elégedett, már eddig több példányt adott el, mint bármely magyar könyvből, ami francia nyelven valaha is megjelent, s a kiadó most állítja össze a francia recenziókat. Kiderült, hogy a két-három kedvezőtlen kritikát magyarok írták, a francia kritikusok körében a könyv kedvező visszhangra talált.⁶⁷

⁶³ Szenteleky Kornél 37. számú lábjegyzetben jelzett 1930-as cikkének újraközlése: Erdélyi Helikon, 1930. október, 700–701.

⁶⁴ Egy nem hiteles információ szerint egy írói kör még készült a viszontválaszra: „Mint értesültünk, a Hankiss–Juhász-ügy hullámai a párisi nyilatkozattal nem értek véget. Ismét akadt egy írói kör, mely harminc tagú küldöttséget küld Párisba tiltakozni az anomáliák ellen...” LISZTIUS, *Zokon ne essék: Harminc neves Párisba tart*, Debreceni Újság, 1930. november 4., 9.

⁶⁵ HEVESI András, *Egy irodalmi botrány epilógusa*, Erdélyi Helikon, 1930/december, 873–875.

⁶⁶ Hevesi 33 tiltakozót említ. Sajnos a megjelenési idejét nem sikerült kideríteni.

⁶⁷ HANKISS János, JUHÁSZ Géza, *Hevesi András ügyéhez*, Erdélyi Helikon, 1931/2, 174–176.

Babits nem pöröl, ítélkezik

Babits Mihály szándékosan várt véleményével, mert a vitába zsurnalisztikus szempontok keveredtek: ő nem pöröl, higgadtan ítélkezik. Kezében van a sorozat angol kötete, s az fele akkora terjedelmű, mint a magyar. Vagyis a „debreceni tanárok könyve nagy terjedelmével, sűrű nyomásával, tudóskodó apparátusával könnyen visszariasztóan hathat. [...] De nem kevesebb a szerénytelenség a könyv tartalmában és tónusában. Az egyes alakok méltatása nemcsak terjedelmileg, hanem belülről is túlméretezett”.⁶⁸ Nincs ennek valami balkáni íze? – kérdezi, ami nyilván állítás. Ugyancsak kérdés formájában hangzik el: egyéni vélemény, helyzeti előny folytán mérték ki a sorokat? Pártok, tradíciók, osztályok, irodalompolitika, lokálpatriotizmus igényét érzi megjeleníteni, vagyis a franciáknak szánt irodalmi panoráma magyaroknak íródott. A kritikusok is úgy nézik, ezért minden párt talál benne valami reklamálni valót. Még akadémikus poétákkal is történt itt méltánytalanság, a legsúlyosabb azonban szándéktalanul is azokkal, akik a szerzőktől miliőben, fajban a legmesszebb állnak. Érthető a felháborodás, a sértettek még manifesztumot is bocsátottak ki, de sem a kritikusok, sem a manifesztum kibocsátói nem gondoltak arra, hogy beleestek ugyanabba a nézőpontba, melyet a szerzők szemére hánytak. „A Panorama bizonyos jobbat szolgáltatott volna hazájának, ha nem lett volna annyira »nemzeti«, s kevesebbet törődik a magyarság kis belső problémáival, faji és politikai kérdéseivel.”

A vita záró akkordja egyetértő ismertetés a középiskolai tanárok számára, az utolsó sorokban kritikai felhangokkal. Eszerint feltűnő az ítélkezés egyoldalúsága, ez leginkább a konzervatív öregek hátrányos (de mit keres ebben a felsorolásban Szép Ernő? – B. E.). Vitat a cikkíró egy-két műértelmezést, kifogásolja Szabó Dezső „szertelen dicséretét”, s írásának szelleméhez képest meglepő ama vélemény, hogy „Végvári nem érdemli meg azt a *précieuse méltatást*, hogy a hit épületét mindig bátorsága ideiglenes romjain állítja helyre”.⁶⁹

Epilógus

Lehiggadt távlatból sem Hankiss János, sem Juhász Géza nem tért vissza a *Panoráma*-afférra, az emlékezők és életrajzíróik sem hozták szóba az ügyet, erre egyedül Kardos László vállalkozott. Ő 1976-ban tekintett vissza a viharos polémiára, részleteket idézve a Kardos Pállal közösen írt kritikai füzetükből, kommentárral kísérve. „A baloldali *Panoráma*-bírálatokat lényegileg jogosnak, indokoltnak éreztük, mert a francia-nyelvű irodalomtörténet szerintünk is valóban el-elsiklott jobbfelé... [...] Viszont ezek a

⁶⁸ BABITS Mihály, *Debrecen és Paris*, Nyugat, 1931/4, 256.

⁶⁹ ELEK Oszkár, *J. Hankiss et G. Juhász: Panorama de la littérature hongroise contemporaine*, Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny, 1931/1 (szeptember), 155–156.

baloldali bírálatok nem voltak elég szakszerűek.⁷⁰ Megfontolásra készítette őket, hogy Juhász Gézát csak árnyaltnyi nézetkülönbségek választották el tőlük, továbbá féltették az együtt alapított Ady Társaság egységét. Véleményüket azonban mindenképpen közölni akarták, ezért világosan, higgadtan, bíráló és elismerő szavakban mondták el véleményüket, amelyeket Kardos László 1976-ban is vállalt.⁷¹

Kilenc évtized elteltével izgalmas, bár egy kissé lehangoló olvasni ezt a szellemi csatározást, ami persze nem ártott Debrecen hírnevének, bár belterjessége miatt csak a szellem világában kulminált. A vita eklatánsan példázza Berzeviczy Albert diagnózisát: a magyar irodalom végleges kettészakadását.⁷² A kritikák hangja többnyire ugyanolyan szubjektív vagy politikailag elfogult, mint a *Panoráma* szerzőié, a liberális oldalról jövő ráadásul némelykor arrogáns. Hankiss János és Juhász Géza ugyanis nem provinciális, műkedvelő irodalmár volt, hanem gazdag munkásságot teremtő irodalomtudós és kultúraszervező. Ez a közös munkájuk azonban kétségtelenül torz értékszemléleten alapul, nélkülözi az esztétikai nézőpontot, a kurzusnak igyekezett kedvében járni, ezért faji és vallási alapon vizsgálódott, ami nem eredményezhetett hiteles nemzeti irodalomtörténetet. Említsük meg, Juhász Géza hamarosan megtagadta konzervatív kalandját, Hankiss János viszont alkotói korszakának végéig megőrizte keresztény-konzervatív színezetű politikai elkötelezettségét, méltatta például Klebelsberg Kunó három könyvét, kis- és nagymonográfiát szentelt Tormay Cécile-nek, 1943-ban államtitkárságot vállalt a Kállay-kormányban.⁷³

BAKÓ ENDRE
újságíró, irodalomtörténész
Debrecen
drbakoendre@gmail.com

National Reception of the Hungarian Literary History by János Hankiss and Géza Juhász in French (Literary Document Report)

Abstract: The Simon Editions Kra publishing house, based in Paris, launched a series in the late 1920s concerning the literary history of various nations, titled *Panoramas des Littérature Contemporaines*. Preceding Scandinavian and Balkan literatures, the Hungarian literary history was published in May 1930 in French, with the above mentioned title, written by two

⁷⁰ KARDOS László, *A Panoráma-háború emlékeiből*, It, 1976/3, 654–655.

⁷¹ KARDOS László, *Hármaskönyv*, Bp., Szépirodalmi, 1978, 52–68.

⁷² BERZEVICZY Albert, *Irodalmunk és a Kisfaludy Társaság – Elnöki megnyitó beszéd, 1927 = A Kisfaludy Társaság Évtapjai, 1924–1928*, 76–81. A beszéd csaknem olyan heves vitát váltott ki, mint a *Panorama*.

⁷³ Vö. SZÉNÁSSYNE LUDÁNYI Valéria, *Hankiss János (1893–1959): Repertórium*, Debrecen, KLTE Könyvtára, 1987.

authors from Debrecen, professor János Hankiss and secondary school teacher Géza Juhász. The volume managed to attract and keep up the interest of the national literary public for over half a year; forty reviews, reports, debates and corresponding articles were produced in response. Among the authors were Mihály Babits, György Bálint, Pál Ignótyus, Attila József, Sándor Márai, etc. Two other teachers from Debrecen, László Kardos and Pál Kardos published their views on the 348-page volume in a 24-page separate booklet in *Debreceni Szemle*. The authors began with the explanation of the book's content-editorial principles, emphasising that the book is only a panoramic overview, thus it is “not a report on the contemporary Hungarian literary hierarchy and its inner merits, but merely aims to attract interest in Hungarian literature”. The debates around the *Panoramas* reflect the divided nature of the contemporary Hungarian over-politicising intellectual life: the liberal and left-wing papers criticise the volume for satisfying course demands and for its anti-Semitism, which they despise, right-wing papers, on the other hand, appraise the work.

Keywords: Hungarian literary history, literary debate, literary politics, literary memory

DOI: [10.37415/studia/2021/1-2/176-197](https://doi.org/10.37415/studia/2021/1-2/176-197).

Open Access: Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)